

A DIGITÁLIS KÖZIGAZGATÁS SZABÁLYOZÁSI KÉRDÉSEI

MOLNÁR PÉTER*^{ID}

* Egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem, Közigazgatási Jogi Tanszék. E-mail: molnar.peter@kre.hu

Absztrakt

Tanulmányomban a digitális közigazgatást meghatározó szabályozók szerepét és azok egymásra gyakorolt hatásait vizsgálom meg. A digitális közigazgatás és a digitalizáció mint jelenség értelmezését követően azonosítom azokat a szabályozókat, amelyek a digitális közigazgatással összefüggő legfontosabb kérdéseket rendezik. A szabályozók között megfigyelhetőek bizonyos kölcsönhatások és más szabályszerűségek, amelyek azonosítására három fő kérdéskör – a digitális közigazgatás fogalma, a digitális közigazgatás alapintézményei és az operatív működés – mentén teszek kísérletet.

Kulcsszavak

digitális közigazgatás, digitalizáció, szabályozás, jogalkotás, *soft law*

Abstract

In my study, I examine the role and the interactions of regulators in digital government. Following an explanation of digital government and digitalisation as a phenomenon, I identify the regulators that address the key issues related to digital public administration. Some interactions and other regularities can be observed between the regulators, which I attempt to identify along three main themes: the concept of digital government, the basic instruments of digital government and the operational functioning.

Keywords

digital government, digitalisation, regulation, legislation, *soft law*

Bevezetés

A digitalizáció mint jelenség napjaink tudományos diskurzusának állandó szereplője. Nem véletlenül: a technológia dinamikus fejlődéseként napról-napra jelennek meg újabb és újabb digitális megoldások, amelyeket a jognak megfelelően szabályoznia kell. A digitális közigazgatás egyik lényegi jellemzője márpedig pontosan ezen új, vagy számos esetben még kialakulóban

lévő technológiák¹ alkalmazása a jobb, hatékonyabb kormányzás vagy más, a közjával összefüggésbe hozható eredmény elérése érdekében.

A digitális közigazgatás szabályozása azért különösen lényeges kérdés, mert a közigazgatás alapjaiban határozza meg mindennapjainkat, ráadásul a hatékonyságnövelésre irányuló állami (sőt, sokszor nemzetközi) törekvések eredményeképp világszerte egyre nagyobb arányban válnak lehetővé a hagyományos, papíralapú ügyintézési módszereket felváltó, elektronikus interakciók a C2G² kapcsolatokban.

Tanulmányomban a fentiekből következően pontosan a digitális közigazgatás szabályozását, illetve a szabályozók egymáshoz való viszonyulását vizsgálom meg három dimenzió mentén: a digitális közigazgatás definiálása és jelentéstartalma, a digitális közigazgatás alapintézményei és az operatív működés terén.

Írásomban külön kitérek a digitalizáció jelenségére és a technológia-szabályozás kihívásaira, amelyek megértése fontos ahhoz, hogy a szabályozás ütemét és speciális helyzetét megértsük.

1. A technológiai megoldások szabályozásának nehézségei, különös tekintettel a digitális közigazgatásra

1.1. A technológiai szabályozás kihívásai

Gyakran szembesülünk azzal, hogy egy-egy új vagy kialakulóban lévő technológiát nem, vagy csak kifejezetten lassan definiálnak normatív szinten, az alkalmazásra vonatkozó részletszabályok pedig akár évekkel is elmaradnak a technológia konkrét megjelenésétől. Miben kereshetjük mindennek az okát?

Az új vagy kialakulóban lévő digitális technológiák körébe napjainkban olyan megoldásokat sorolhatunk, mint a számítási felhő, a *big data* jelenség, a dolgok internete (*Internet of Things*, közkeletű rövidítéssel élve: IoT), a közösségi médiaplatformok (Varga, 2022), a blokklánc-technológia, újabban pedig kétségtelenül a szakmai és tudományos közérdeklődés középpontjában álló nyelvi alapú mesterséges intelligencia-modellek vagy az adatvizualizáció. A kialakulóban lévő technológiák szabályozási nehézségeire többen rámutattak, de a problémával kapcsolatos talán legmeghatározóbb elmélet David Collingridge nevéhez fűződik. A szerző nevével fémjelzett, első ízben 1980-ban publikált (Collingridge, 1980) ún. Collingridge-dilemma lényege a következőkben foglalható össze: Noha kialakulóban lévő technológiákban rejlő innovációkból alapvetően társadalmi és egyéni előnyök eredeztethetők, korai (túl)szabályozásuk pedig ezen előnyök érvényesülésére korlátozó hatással lehet (könnyen belátható, hogy a felhasználási lehetőségek szabályozási eszközökkel történő korlátozása vagy az igénybevétel előzetes engedélyhez kötése a potenciális felhasználók széles körét elriaszthatja a technológia igénybevételétől), a szabályozás hiánya azonban a technológia feletti társadalmi kontroll elvesztésével járhat, ily módon társadalmi és egyéni károk bekövetkezését is eredményezheti (vö. Tóth, 2016). Ebben a megközelítésben a jogalkotó és a jogtudomány legfontosabb feladata, hogy a szabályozás kialakítása során megtalálja a technológia fejlődését és elterjedését lényegesen még nem gátló, ám a társadalom és az egyének érdekeinek védelmére már kellőképpen alkalmas megoldásokat. Magyarországon hasonló álláspontra helyezkedett mások mellett Czékmann Zsolt és Cseh Gergely is. Álláspontjuk szerint egy dinamikusan változó környezetben a szabályozás sokszor

¹ Angol eredetiben: *emerging technologies*.

² *Citizen-to-government*.

már akkor meghaladottá válik mire a jogalkotó egyáltalán megalkotja azt (Czékman & Cseh, 2014, 136).

A Collingridge-dilemmára számos jó példát találhatunk, tipikusan ilyen volt a számítási felhő kérdése. A nemzetközi szakirodalomban többé-kevésbé általános az egyetértés a tekintetben, hogy a számítási felhő jogi szabályozásának gyökerét elsősorban az adatvédelmi tárgyú jogszabályokban kell keresnünk. Az elsősorban a személyes adatok tárolásából, kezeléséből és továbbításából eredő aggályok³ a kétezres évek első évtizedének végén számos adatvédelmi és adatbiztonsági diskurzust indítottak el. Ennek eredményeképp az egyes államok és szupranacionális szervezetek egyaránt komoly jogalkotási munkába kezdtek, mindezek során azonban nem közvetlenül a technológia, sokkal inkább a kapcsolódó adatvédelmi és információbiztonsági kérdések kaptak nagyobb hangsúlyt (Alsudiari & Vasista, 2012, 162–164). A jogalkotói törekvések célja tehát nem a számítási felhő közvetlen szabályozása vagy definiálása volt. A jogalkotás ütemét jól jelzi, hogy az első jogi felhő-definíciók megjelenésére a 2010-es évek közepéig-második feléig kellett várni. Ausztráliában mindennek megfelelően csak 2015-ben került sor a fogalom jogi tisztázására az Ausztrál Szövetségi Bíróság által tárgyalt *Trusted Cloud v. Core Desktop* ügyben. Az ítéletben foglalt definíció szerint a felhőalapú számítástechnika olyan szolgáltatások összessége, amelyek a számítógépes adatok interneten történő tárolására, az adatokhoz való hozzáférésre és lekérdezésre szolgálnak.⁴ Magyarországon a felhőalapú számítástechnikai szolgáltatást első ízben az elektronikus információs rendszerek biztonsági felügyeletét ellátó hatóságok, valamint az információbiztonsági felügyelő feladat- és hatásköréről, továbbá a zárt célú elektronikus információs rendszerek meghatározásáról szóló 187/2015. (VII. 13.) Korm. rendelet definiálta a következők szerint: a felhőalapú számítástechnikai szolgáltatás olyan információs társadalommal összefüggő szolgáltatás, amely lehetővé teszi konfigurálható számítási erőforrások – különösen hálózatok, kiszolgálók, tárolók, alkalmazások, szolgáltatások – osztott készletének igény szerinti, hálózaton keresztül történő elérését, és jellemzője a szolgáltatások igény szerinti használata, a hálózati elérés, az erőforráskészlet kialakítása, a rugalmasság, valamint a szolgáltatás mérése. Angliában 2018-ban a felhőalapú számítástechnika jogi definiálására az alábbiak szerint került sor: a „felhőalapú szolgáltatás” olyan digitális szolgáltatás, amely hozzáférést biztosít egy skálázható és rugalmas, megosztható számítástechnikai erőforráskészlethez.⁵ A fenti, kiragadott példákon túl természetesen más országok nemzeti jogában is megjelent a felhő fogalom, ám a jogi definiálás még mindig nem tekinthető általános trendnek, kifejezetten a felhőalapú számítástechnikát központba állító jogszabályt pedig elvétve sem találni. A tételes jogi szabályozás hiánya ellenére a 2010-es évek második felében hazánkban már javában folyt a felhőalapú önkormányzati ASP-rendszer előkészítése, amely 2019-re általánosan bevezetésre került az önkormányzatok körében, központi szinten pedig az IaaS-típusú Kormányzati Felhő⁶ és a felhőalapú technológiát alkalmazó első SZEÜSZ-öket már 2012-ben kialakították.

A fentiek tükrében kijelenthetjük, hogy a jogalkotó számára hazánkban és más országokban egyaránt komoly kihívást jelent a megfelelő szabályozás kialakítása, amelynek következtében a tárgybeli jogalkotás a külső szemlélő számára lassúnak, fontolva haladónak tűnhet.

³ Ld. például: adatvédelmi munkacsoport 05/2012. számú (WP 196.) véleménye. Online: <https://shorturl.at/eb3Y>

⁴ *Trusted Cloud Pty Limited v Core Desktop Pty Limited* [2015] FCA 33. decision

⁵ Statutory instrument 2018 No. 506 Electronic Communications. Online: <https://shorturl.at/T7gAi>

⁶ EKOP (2012). Projekt-tájékoztató közlemény. Online: <https://shorturl.at/uCom7>

1.2. A digitalizáció jelentésrétegei és a digitális közigazgatás kialakulása

A digitális közigazgatás a digitalizáció mint komplex társadalmi-technológiai folyamat eredménye. Kialakulását a technológiai fejlődésen túl az állami információigény és az információs társadalom megjelenése egyaránt segítették. A szakirodalmi források digitalizációnak jellemzően három fokozatát szokták értelmezni: az első jelentésréteg az adatok digitális feldolgozása, leegyszerűsítve a papír alapú folyamatok papírentessé tétele (Tátrai & Szabó, 2020, 1238–1239), míg a második réteg szerint a digitalizáció több az egyszerű feldolgozásnál, mivel annak részeként a digitális technológiák beépülnek a szervezeti folyamatokba. Digitalizáció alatt értjük végezetül a digitális transzformációt is (harmadik jelentésréteg). A digitális transzformáció eredményeképp a szervezetek teljes mértékben digitális működésre térnek át, átrendezve az egyes országok termelési hatékonyságát (Kovács, 2017).

A digitalizáció legújabb meghatározása jóval kiterjesztőbben értelmezett, mivel alatta elsősorban a digitális technológiák adaptációját értjük kifejezetten folyamat- vagy szervezeti szinten (Ross, 2019).

Függetlenül attól, hogy melyik definíciót vagy jelentésréteget fogadjuk el, kijelenthető, hogy a digitalizáció kiindulópontját a fizikai adathordozón (különösen: papíron) megjelenő adat elektronikus, digitalizált formába történő átalakítása képezi. A digitalizáció következménye ebből következően az, hogy a fizikai adathordozók súlya csökken, az adatokat számítástechnikai eszközök igénybevételével kezelik. A digitalizáció széles körű alkalmazása azzal jár, hogy teljes folyamatok is elektronikus adatok kezelése útján valósulnak meg úgy, hogy a fizikai adathordozó teljes mértékben jelentőségét veszti, előbb-utóbb pedig teljesen eltűnik.

A digitalizáció a közigazgatást is átformálta, elsődlegesen a fenti két tényezőnek köszönhetően. A közigazgatásnak napi szinten nagy volumenű, de mégis véges számú típusba sorolható (így standardizálható) ügyet kellett megoldania. Az ilyen típusú munkavégzés idővel elképzelhetetlenné vált a széles körű információkat tartalmazó, pontos és naprakész nyilvántartások hiányában. A jogalkotó és a jogalkalmazók számára egyaránt nyilvánvalóvá vált a digitalizációban rejlő hatékonyság-növelési potenciál mint a gépezetszerű működés (Álló & Molnár, 2014, 15–16.) megteremtésének lehetősége.

Az információs társadalom szintén komoly hajtóerőt képzett. Annak, hogy a lakosság az internet és a személyi számítógépek megjelenésével, majd elterjedésével párhuzamosan egyre több szolgáltatást vett igénybe online formában, természetes és logikus következménye volt, hogy ez az igény előbb-utóbb a közigazgatással szemben is felmerül.

2. A digitális közigazgatás mint jelenség definiálása

A fentiekből logikusan következik az a kérdés, hogy mit is tekinthetünk voltaképpen digitális közigazgatásnak, milyen típusú szabályozók és hogyan határozzák meg a jelenséget.

2.1. Az elektronikus közigazgatás mint fogalom megjelenése és jelentéstartalma

A tudományos szakirodalom, a nemzetközi szervezetek és a nemzeti jogalkotó szervek egyaránt régóta törekednek arra, hogy definiálják a digitális közigazgatás jelenségét, amely korántsem tekinthető egyszerű feladatnak. Az elektronikusként aposztrofált közigazgatásra vonatkozó első fogalomalkotási kísérletek az 1980-as években jelentek meg. E korai időszakban az alapvető problémát a fogalmak sokszínűsége és a különböző jogrendszerek sajátosságai,

valamint a nyelvi anomáliák jelentették. Az olyan, írásom tárgyát képező, alapvetően angol eredetű kifejezések, mint az *electronic government*, *electronic governance* vagy az *electronic administration* egyszerű magyar tükörfordításai az eredetiektől többé-kevésbé eltérő jelentés-tartalommal bírnak, köszönhetően a különböző jogrendszerek sajátosságainak. Másrésről az elektronikus közigazgatás értelmezési tartománya folyamatosan változik, abba napjainkra eljárásjogi szempontból a szűken vett közigazgatási hatósági eljárásról túl minden olyan eljárásjogi rendelkezés beletartozhat, amelyben megjelenik a fejlett technológia alkalmazása abból a célból, hogy az érintettek által teljesítendő eljárási cselekmény elvégzése hatékonyabb legyen (Csáki-Hatalovics, 2017, 73–74). Az sem segíti a fogalmi elhatárolást, hogy az elektronikus közigazgatáshoz köthető jelenségek köre a technológia fejlődésével napról-napra bővül.

Az elektronikus közigazgatás (*e-government*) egyik legrégebbi és talán legtöbbször hivatkozott definícióját az OECD alkotta meg 2003-ban (OECD, 2003, 22). Eszerint elektronikus közigazgatás alatt az információs és kommunikációs technológiák, valamint részben az internet felhasználását értjük a jobb kormányzás érdekében. Az ENSZ mindössze egy évvel korábbi, 2002-ben publikált nemzetközi összehasonlító e-közigazgatási jelentésében az elektronikus közigazgatás körébe sorolt minden olyan infokommunikációs eszközt, platformot és alkalmazást, amelyeket a közigazgatás használ (UNDESA, 2002, 1). A dokumentum alapvető érdeme, hogy elhatárolja az e-közigazgatást az e-kormányzástól és az e-ügyintézésétől.

Általánosságban is kijelenthetjük, hogy az elektronikus közigazgatás kezelhető egyfajta gyűjtőfogalomként, amely az új technológiáknak a közigazgatás keretein belül felhasználására fókuszál. Másként fogalmazva: e-közigazgatás alatt a közigazgatási tevékenységek és az infokommunikációs eszközök és technológiák közötti kölcsönhatását érthetjük (Csáki-Hatalovics, 2021, 56).

Az angolszász „*governance*” fogalmát leginkább a kormányzás kifejezésnek feleltethetjük meg. Az ENSZ értelmezésében (UNDESA, 2002, 52–54) az elektronikus kormányzás az elektronikus közigazgatással szemben nem eszköz-, hanem tevékenységközpontú. Az elektronikus közigazgatás és az elektronikus kormányzás elkülönítésével kapcsolatban megoszlanak a szakirodalmi álláspontok. A hazai szerzőket megvizsgálva Csáki-Hatalovics Gyula és Czékmann Zsolt álláspontja (Csáki-Hatalovics & Czékmann, 2019, 16–18) szerint a különbségtétel indokolt, sőt a fogalmi tisztázás további tudományos diskurzusok alapját is képezheti. Veszprémi Bernadett mindezzel szemben megkérdőjelezi a fogalmi különválasztás létjogosultságát, a jelenség véleménye szerint magába foglalja valamennyi szakigazgatási területet, ahol valamely közigazgatási tevékenység elektronikusan zajlik (pl. kórházi nyilvántartások, munkavállalók regisztrációja, hatóság-bírók elektronikus kommunikációja, közigazgatási szervek közbeszerzési folyamata) (Veszprémi, 2020, 14).

Függetlenül attól, hogy mely állásponttal értünk egyet, egy sajátos jelenségre fel kell hívni a figyelmet. A 2010-es évek derekától a szakirodalomban az „*electronic*” előtagot egyre inkább a már korábban kialakult, de kevésbé hangsúlyos „*digital*” kifejezés váltotta fel, így beszélhetünk elektronikus közigazgatás vagy elektronikus kormányzás helyett újabban gyakorta digitális közigazgatásról (*digital government* vagy *d-government*) vagy digitális kormányzásról (*digital governance* vagy *d-governance*).

Az elektronikus közigazgatás fentebb említett, talán legszélesebb körben alkalmazott definícióját kialakító OECD 2014-ben adta ki ajánlását⁷ a digitális közigazgatási stratégiákról. A dokumentum egyértelműen rögzíti, hogy az *electronic government* és a *digital government*

⁷ OECD, *Recommendation of the Council on Digital Government Strategies*, OECD/LEGAL/0406. Online: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0406>

egymás mellett párhuzamosan létező és értelmezhető fogalmak. A digitális közigazgatás a digitális technológiáknak a kormányzati modernizációs stratégiák integrált részeként történő alkalmazását jelenti közösségi érték generálása céljából.

Az OECD az ajánlásban olyan kormányzati digitális közigazgatási stratégiák kifejlesztését és adaptálását szorgalmazza, amelyek az alábbi főbb célokat szolgálják: (1) a kormányzati folyamatok és műveletek nyitottságának és nagyobb átláthatóságának, elszámoltathatóságának biztosítása; (2) a digitális megosztottság és a digitális kirekesztés mérséklése; a közszféra, a magánszféra és a civil társadalom érdekeltjeinek bevonása a politikai döntéshozatalba, a tervezésbe és a végrehajtásba, illetve részvételük ösztönzése; (3) adatközpontú kultúra létrehozása az állami szektorban, valamint az ehhez szükséges keretrendszerek kidolgozása, továbbá az erre vonatkozó adatfelhasználási kockázatok kezelése; (4) megfelelő biztonsági intézkedések kidolgozása a szolgáltatásokkal kapcsolatos bizalom növelése érdekében; (5) a digitális technológiák következetes használata a szakpolitikai területeken és kormányzati szinteken; (6) digitális stratégiák, valamint hatékony szervezeti és irányítási keretek létrehozása a digitális stratégia végrehajtása érdekében; (7) az általános és ágazatspecifikus jogi és szabályozási keretek kialakítása és rendszeres felülvizsgálata a digitális működés érdekében.

Összevetve a fentieket arra a következtetésre juthatunk, hogy a digitális közigazgatás az elektronikus közigazgatáshoz hasonlóan szintén a modern technológiák kormányzati alkalmazásából indul ki, célja valamilyen érték teremtése, ám a digitális megoldásokra alapvetően már a kormányzati stratégiák integráns részeként tekint.

A digitális közigazgatást mint jelenséget elsősorban a nemzetközi szervezetek stratégiai dokumentumai és a szakirodalom képviselői elemzik és kísérlik meg definiálni. A normatív fogalom meghatározás – gyűjtőfogalomról lévén szó – a digitális közigazgatás vonatkozásában talán kevésbé is jelentős kérdés. Egészen más lehet azonban a helyzet az elektronikus ügyintézés (*e-administration*) meghatározása során. Az elektronikus ügyintézés jelenségének vizsgálata során sajátos problémába ütközhetünk, ugyanis a kifejezés nyelvtani értelmezéséből nem következik feltétlenül az, hogy a jelenség kizárólag a közigazgatás vonatkozásában értelmezhető. Elektronikus ügyintézés vajon az online banki szolgáltatások igénybevétele vagy az internetes vásárlás is? Problematikus az is, hogy az *administration* mint angolszász szó egyes forrásokban utalhat magára a közigazgatásra mint sajátos szervezetrendszerre is.

Amennyiben eltekintünk a fenti kételytől, és pusztán az *electronic government* (azaz kormányzat) kifejezéssel azonosítjuk az elektronikus közigazgatást, akkor is számos értelmezési kísérléssel találkozhatunk. Egyes szerzők az elektronikus ügyintézészt a papírmentes iroda mint ideális állapot elérését célzó eszközrendszernek tekintik. Egy széles körben alkalmazott meghatározás szerint az elektronikus ügyintézés egy olyan mechanizmusra utal, amely a hagyományos irodai papíralapú folyamatokat elektronikus folyamatokká alakítja, azaz voltaképpen olyan IKT-alapú eszközöket értünk alatta, amelyek célja a különféle szervezetek hatékonyságának és teljesítményének javítása (Khorow-Pour, 2015, 5301). Más szerzők (vö. Veszprémi, 2014) az elektronikus ügyintézészt önállóan nem definiálják, hanem az elektronikus közigazgatás eszközeivel megvalósuló, az ügyfél-hatóság közötti kommunikáció egy sajátos módjának tekintik. Találkozhatunk olyan meghatározással is, amely az elektronikus ügyintézészt a közszféra által biztosított, infokommunikációs technológián alapuló felhasználó-orientált szolgáltatások nyújtásának lényegi mozzanatában, voltaképpen magában az interakcióban ragadja meg (Bertelsmann Foundation, 2002, 4). Vannak szerzők, akik meg sem kísérlik az elektronikus ügyintézés definiálását (Veszprémi, 2021, 354-355), arra inkább az elektronikus közigazgatás alkalmazásából következő, a hagyományostól eltérő ügyintézési formaként tekintenek. Ennek tükrében talán nem tévedünk nagyot, ha elektronikus közigazgatási tárgyú kutatásaink során az

elektronikus ügyintézés lényegét a hatóság és az ügyfél közötti sajátos, papírmentes vagy digitális formában megvalósuló, jellemzően joghatás kiváltására irányuló konkrét interakcióként ragadjuk meg.

Noha alapvetően akkor sem vagyunk egyszerű helyzetben, ha jogi definíciót keresünk, időről időre mégis felbukkan a normaszövegekben egy-egy meghatározási kísérlet. Az a tény, hogy az elektronikus ügyintézés jogszabályok is próbálják definiálni az interakcióként történő értelmezést erősíti meg. Az interakció elsősorban az eljárásban kap lényegi szerepet, eljárásjogi mozzanatként pedig a fogalom meghatározás is célszerű, ha nem is feltétlenül nélkülözhetetlen.

Magyarországon a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény 2016. december 31. napjáig hatályos szövege tartalmazott egy definíciót: azokat az eljárási cselekményeket sorolta az elektronikus ügyintézés körébe, amelyek során az ügyfél vagy az ügyintézés biztosító szerv elektronikus nyilatkozatot tesz, vagy az ügyintézés biztosító szerv az ügyfél vagy más ügyintézés biztosító szerv nem elektronikus nyilatkozatát elektronikus nyilatkozattá alakítja át és azt az eljárás során felhasználja. A Ket. után az elektronikus ügyintézés fogalma normatív szinten a digitális államról és a digitális szolgáltatások nyújtásának egyes szabályairól szóló 2023. évi CIII. törvényben (Dáptv.) indirekt módon kerül meghatározásra. A törvény 18. § (1) bekezdése lényegében a felhasználónak (így különösen a digitális szolgáltatást biztosító szervezet feladat- és hatáskörébe tartozó ügyben ügyfélként, félként vagy az eljárás egyéb résztvevőjeként részt vevő jogalanyoknak) a digitális szolgáltatást biztosító szervezet előtt az ügyei digitális térben történő intézése során tett ügyintézési cselekményeit tekinti elektronikus ügyintézésnek. Ezt az értelemezést erősíti meg ugyanezen jogszabályhely (2) bekezdése is, amely azon eljárási cselekményeket és iratfajtaikat veszi számba, melyek esetén – az (1) bekezdésében foglaltakkal ellentétben – nincs helye elektronikus ügyintézésnek.

2.2. Az elektronikus közigazgatástól a digitális közigazgatásig

A 2010-es évek derekától sajátos jelenségnek lehettünk tanúi. A szakirodalomban az „*electronic*” előtagot egyre inkább a már korábban kialakult, de kevésbé hangsúlyos „*digital*” kifejezés váltotta fel, így beszélhetünk elektronikus közigazgatás vagy elektronikus kormányzás helyett újabban gyakorta digitális közigazgatásról (*digital government* vagy *d-government*) vagy digitális kormányzásról (*digital governance* vagy *d-governance*).

E ponton felmerül a kérdés, hogy azonosíthatunk-e bármilyen különbséget a két különböző előtag által meghatározott fogalmak között. A felszínen a fogalmak azonosnak tűnnek, azokat régebben többen is szinonim értelemben használták (Chen & Dorsey, 2009 306–307), míg mások – különösen az utóbbi időben – minőségileg is mást, többet értenek a *digital government*, illetve a *digital governance* alatt.

Az elektronikus közigazgatás fentebb említett, talán legszélesebb körben alkalmazott definícióját kialakító OECD 2014-ben adta ki ajánlását a digitális közigazgatási stratégiákról.⁸ A dokumentum egyértelműen rögzíti, hogy az *electronic government* és a *digital government* egymás mellett párhuzamosan létező és értelmezhető fogalmak. A digitális közigazgatás a digitális technológiáknak a kormányzati modernizációs stratégiák integrált részeként történő alkalmazását jelenti közösségi érték generálása céljából.

⁸ OECD, *Recommendation of the Council on Digital Government Strategies*, OECD/LEGAL/0406. Online: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0406>

Az OECD az ajánlásban olyan kormányzati digitális közigazgatási stratégiák kifejlesztését és adaptálását szorgalmazza, amelyek az alábbi főbb célokat szolgálják:

- (1) a kormányzati folyamatok és műveletek nyitottságának és nagyobb átláthatóságának, elszámoltathatóságának biztosítása;
- (2) a digitális megosztottság és a digitális kirekesztés mérséklése; a közszféra, a magánszféra és a civil társadalom érdekeltjeinek bevonása a politikai döntéshozatalba, a tervezésbe és a végrehajtásba, illetve részvételük ösztönzése;
- (3) adatközpontú kultúra létrehozása az állami szektorban, valamint az ehhez szükséges keretrendszerek kidolgozása, továbbá az erre vonatkozó adatfelhasználási kockázatok kezelése;
- (4) megfelelő biztonsági intézkedések kidolgozása a szolgáltatásokkal kapcsolatos bizalom növelése érdekében;
- (5) a digitális technológiák következetes használata a szakpolitikai területeken és kormányzati szinteken;
- (6) digitális stratégiák, valamint hatékony szervezeti és irányítási keretek létrehozása a digitális stratégia végrehajtása érdekében;
- (7) az általános és ágazatspecifikus jogi és szabályozási keretek kialakítása és rendszeres felülvizsgálata a digitális működés érdekében.

Összevetve a fentieket arra a következtetésre juthatunk, hogy a digitális közigazgatás az elektronikus közigazgatáshoz hasonlóan szintén a modern technológiák kormányzati alkalmazásából indul ki, célja valamilyen érték teremtése, ám a digitális megoldásokra alapvetően már a kormányzati stratégiák integráns részeként tekint.

2.3. A digitális közigazgatás mint jelenség megragadása a szabályozás szintjén

A digitális közigazgatás és a kapcsolódó jelenségek definiálása összetett feladat és az egyes fogalmak jelentésével összefüggésben máig nem alakult ki egyértelmű konszenzus. A leginkább széles körben használt fogalom-meghatározások a nagymúltú nemzetközi szervezetektől, különösen az OECD-től származnak. Noha a tudomány egyes képviselői is megkísérelték definiálni a jelenségeket, továbbra sincs általános egyetértés azok tartalmával kapcsolatban.

E ponton óhatatlanul felmerülhet a kérdés: kell-e szabályozni egyáltalán a digitális közigazgatás fogalmát? Ha elfogadjuk azt a nézőpontot, miszerint a digitális közigazgatás nem más, mint bizonyos jelenségek meghatározott körére alkalmazott gyűjtőfogalom, úgy ez nem feltétlenül tűnik szükségesnek. Az elektronikus ügyintézés ezzel szemben (függetlenül attól, hogy a digitális közigazgatás részeként tekintünk rá, avagy sem) eljárásjogi relevanciája miatt semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül a jogalkotó által.

3. A digitális közigazgatás alapintézményeinek szabályozása

A digitális közigazgatás szabályozásánál – lévén új technológiák közigazgatási alkalmazásáról beszélünk – alapvetően ugyanazzal a problémával szembesülünk, mint azt az új digitális technológiák kapcsán, a Collingridge dilemma tárgyalásakor láttuk: a korai szabályozás (a technológia alkalmazásának korlátokhoz kötése) eredményképp társadalmi haszontól eshetünk el, míg a túl késői szabályozás azzal járhat, hogy a technológia alkalmazása során károk érik a felhasználókat. Éppen ezért a digitális közigazgatásra vonatkozó szabályozás is összetett kérdés, a szabályozásnak pedig lépést kell tartania a technológiai fejlődés ütemével, ám nem szabad átgondolatlan korlátozásokkal hátráltatni az egyes digitális megoldások bevezetését.

Mindenek tudatában kell áttekintenünk a digitális közigazgatásra vonatkozó szabályozók rendszerét. Általánosságban megfigyelhetjük, hogy egy-egy új jelenség szabályozásával összefüggésben a legfelső szinten a stratégiai célkitűzések és akciótervek, a következő szinten az stratégiákban megfogalmazott célok elérését biztosítani hivatott jogszabályok, míg a legalsó szinten a normatív belső utasítások és határozatok, továbbá más belső, jogszabálynak nem minősülő aktusok állnak.

Mindenek megfelelően a digitális közigazgatás szabályozása is jellemzően ajánlásokon, stratégiákon, programokon alapul, amelyeket (mint a szabályozás kereteit) legnagyobb arányban a nemzetközi szervezetek alakítanak ki. E körben kiemelkedő az Európai Unió, az ENSZ vagy az OECD tevékenysége, amelyek már 1980-as, 1990-es évektől bocsátanak ki olyan stratégiai dokumentumokat, amik meghatározzák a tagállami digitális közigazgatási fejlesztéseket és a szabályozás irányait.

Az Európai Unió némileg speciális szereplő a nemzetközi szervezetek körében, lévén jogalkotónak minősül. Ennek megfelelően az EU esetében (ellentétben a másik két nagy nemzetközi szervezettel) időről-időre találkozhatunk közvetlenül alkalmazandó rendeletekkel is. A digitális közigazgatást is érintő másodlagos jogforrások közül kiemelendő az EIDAS-rendelet,⁹ illetve a GDPR.¹⁰ Mindemellett a konkrét fejlesztési irányokat az Európai Unióban is inkább a stratégiák és akciótervek, mintsem a fentebb megjelölt jogszabályok határozzák meg.

Míg nemzetközi szinten inkább stratégiákkal találkozhatunk, addig nemzeti (tagállami szinten) már meghatározó a jogszabályok szerepe, amely természetesen nem jelenti azt, hogy e szinten ne találkoznánk közép- vagy hosszú távra megfogalmazott célkitűzésekkel. Hazánkban számos ilyen stratégiai dokumentum látott napvilágot az uniós csatlakozást követően, csakúgy, mint más tagállamokban (így pl. a 2014-2020-as időszakra Szlovéniában a *Digital Slovenia 2020*, Litvániában a *Digital Agenda for the Republic of Lithuania*, Lettorszában az *Information Society Development Guidelines 2014-2020*, Luxemburgban a *Digital Luxembourg stb.*). Az uniós tagállami stratégiák egyik alapvető jellemzője, hogy a közösségi dokumentumokban megfogalmazott célok elérésének legfontosabb tagállam-specifikus feladatait foglalják össze.

A közösségi és – a jórészt azokon alapuló – tagállami stratégiákban foglalt célkitűzések megvalósítását jelzik a nemzeti jogszabályok.¹¹ Ennek megfelelően Magyarországon az az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény indokolásában fellelhetjük az eEurope 2002 akciótervben foglaltaknak történő megfelelési szándékot és fogalmi összefüggéseket, de már a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény indokolásában is megjelentek az eEurope 2002 és az eEurope 2005 programokban nevesített elvárások az elektronikus céljelárással összefüggésben. Hazánkban az utóbbi időben kétségkívül nagy figyelmet kapott Nemzeti Digitális Állampolgárság Program¹² is szervesen illeszkedik a már meglévő európai uniós digitális stratégiák közé, tekintettel arra, hogy a program deklaráltan nagy figyelmet fordít a Digitális Iránytű és az Európai Adatt stratégia célkitűzéseinek megvalósítására. A Dáptv.

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete (2014. július 23.) a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

¹¹ Még ha a megvalósult eredmények olykor vitathatók is, ld.: Csáki (2006, 3).

¹² DMÜ, Nemzeti Digitális Állampolgárság Program. Online: <https://shorturl.at/pziOt>

rendelkezéseiben ennek megfelelően szintén visszaköszönek a közösségi stratégiák által megfogalmazott elvárások.

A fentiek alapján az a kép alakulhat ki bennünk, hogy a digitális közigazgatásra vonatkozó szabályozás elsősorban nemzetközi dokumentumokban felállított sztemderdek adaptálásán alapul. Értelmezésemben mindazonáltal nem pusztán adaptálásról, sokkal inkább saját jogrendszerünknek a nemzetközi szinten megfogalmazott kihívásokat is figyelembe vevő fejlesztéséről beszélünk. Erre jó példa a korábbi szabályozási tapasztaltokra is építő DÁP-mobilalkalmazás, de az önkormányzati alrendszerben alapvető szereppel bíró ASP-rendszer is. Az utóbbi – dedikáltan a közigazgatás helyi szintjére fókuszáló ügyintézési-ügyviteli felület – fejlesztése és működtetése szinte példa nélküli, a környező országokban (pl. V4 országok) nem találkozhatunk ilyen megoldással.

Felmerülhet további kérdésként, hogy a nemzetközi szervezeteken, a tagállami jogalkotókon és a közigazgatási szerveken kívül létezik, illetve létezhet-e más szervezettípus, amely meghatározza a digitális közigazgatás fejlődésének irányait. Különböző szervezetek – így a fentebb bemutatott nemzetközi szervezeteken túl egyetemek,¹³ gazdasági társaságok¹⁴ vagy civil szervezetek – rendszeresen mérik az egyes államok digitális közigazgatási eredményeit, sokszor nemzetközi rangsorokat állítva fel. Ezek a jelentések és rangsorok kifejezetten motiválják az érintetteket a minél jobb eredmény elérésére (Lněnička, 2015, 75), így közvetve befolyásolják stratégiák és normatív szabályozók kialakítását.

4. Az operatív működés szabályozása

Az operatív működés, azaz a digitális közigazgatás eszköztárába tartozó rendszerek működtetésének egyes kérdéseit már jellemzően nem törvények, hanem a jogforrási hierarchia alacsonyabb szintjén található jogszabályok rendezik.

Magyarországon az operatív működés szintjét normatív jelleggel korábban mások mellett az e-ügyintézési törvény végrehajtási rendeletei, az önkormányzati alrendszerben pedig legnagyobb részt az önkormányzati ASP rendszerről szóló 257/2016. (VIII. 31.) Korm. rendelet szabályozták. A Dáptv. szintén számos olyan felhatalmazó rendelkezést¹⁵ tartalmaz, amelyek az operatív működés rendeleti úton történő szabályozásának ágyaznak meg.

A fentiek mellett e szinten érhetjük leginkább tetten a jogszabálynak nem minősülő egyéb eszközök, például a közép- és hosszútávú stratégiák szerepét is. Míg a jogszabályok természetüknél fogva kevésbé alkalmasak arra, hogy egy-egy, adott esetben dinamikusan változó alkalmazás részletszabályait kimerítően rendezzék, a közép- és hosszútávú stratégiák a konkrét rendszerek működtetésével kapcsolatban általános elvárásokat képesek megfogalmazni.

Nem véletlen tehát, hogy az operatív működés területén a stratégiai dokumentumokkal és a jogszabályokkal párhuzamosan egyrészt a belső szabályzatok, így a közjogi szervezetszabályozó eszközök vagy a jogalkotásról szóló törvény hatálya alá nem tartozó szabályzatok, vezetői utasítások másrészt pedig a *soft law* jellegű normák is rendre megjelennek. Írásomban a továbbiakban elsősorban a második csoportot vizsgálom meg, különös tekintettel annak kevésbé kézzelfogható mivoltára.

¹³ Rutgers University, Waseda University.

¹⁴ Deloitte.

¹⁵ Ld.: Dáptv. 113. § és 115. §.

Azzal kapcsolatban, hogy mit is tekintünk *soft law*-nak megoszlanak a tudományos álláspontok. Blutman szerint a *soft law* egyik nagy csoportját azok a normák képezik, amelyek nem a nemzetközi jog valamely elismert jogforrási formájában jelennek meg, azonban ennek ellenére jogi relevanciájuk elvitathatatlan (Blutman, 2008, 28–37). A *soft law* eszközök az egyes ágazatok sajátosságai szerint feltűnően sokszínű, megjelenési formájukat és tartalmukat tekintve azokat a változatosság jellemzi, amely a változatosság a minőségben is kimutatható. Ennek következménye lehet az, hogy az elméletileg is megalapozott, körültekintően és igényesen kidolgozott típusok mellett logikátlan, áttekinthetetlen, akár a jogalkalmazókat félrevezető normákkal is találkozhatunk e körben (Géczi, 2009, 179).

A digitális közigazgatás területén a tipikus *soft law* eszközök körében kell megemlíteni a digitális közigazgatási eszközök és szolgáltatások fejlesztői és a technológiákat alkalmazó közigazgatási szervek között létrejött különféle megállapodásokat vagy a fejlesztői-üzemeltetői általános szerződési feltételeket, valamint azokat az útmutatókat, amelyek normatív jelleg hiányában is közvetlen hatást gyakorolnak az adott alkalmazás felhasználásának módjára. Magyarországon jó példát szolgáltatnak ez utóbbira az önkormányzati ASP-rendszer felhasználói kézikönyvei és hivatalos oktatási anyagai, amelyek alapvetően határozzák meg, hogy az önkormányzati tisztviselők milyen módon alkalmazhatják az ASP keret- és egyes szakrendszereit (Magyar Államkincstár, 2018).

A *soft law* normák változó minőségét és az operatív tevékenységekre gyakorolt hatásait konkrét példákkal is alátámaszthatjuk. Az önkormányzati ASP-rendszer gazdálkodási modulja elvben az államháztartási gazdálkodási szabályok betartására kívánja rábírní az önkormányzati tisztviselőket, mégpedig a szoftverbe épített sajátos megoldások segítségével (pl. kötelezettségvállalás rögzítése előtt a pénzügyi ellenjegyzés rögzítésének kötelezettségének előírásával). A felhasználói kézikönyvek és az oktatási anyagok lépésről-lépésre vezetik végig a felhasználót az utalványozás előkészítésének lépésein, amely művelet végeztével az ASP szakrendszere egy nyomtatandó, papír alapú utalványt mint pénzügyi bizonylatot generál.

Mindez elvben megfelel az államháztartási szabályoknak, azonban az utalvány szerepelteti a kötelezettségvállaló nevét és aláírását is. Az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Áht.) 37. § (1) bekezdése értelmében kötelezettséget vállalni a Kormány rendeletében foglalt kivételekkel csak pénzügyi ellenjegyzés után, a pénzügyi teljesítés esedékességét megelőzően, írásban lehet. Az Áht. 1. § 15. pontja szerint a kötelezettségvállalás: a kiadási előirányzatok, és – ha jogszabály azt lehetővé teszi – a 49. § szerinti lebonyolító szerv számára a Kormány rendeletében meghatározottak szerinti rendelkezésre bocsátott összeg terhére fizetési kötelezettség vállalásáról szóló – így különösen a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítésére, szerződés megkötésére, költségvetési támogatás biztosítására irányuló – szabályszerűen megtett jognyilatkozat. Az írásbeli kötelezettségvállalásra mindezek alapján az utalványozást megelőzően, a pénzügyi ellenjegyzéssel ellátott dokumentumon kerülhet csak sor, nem pedig az utalványon, még abban az esetben sem, ha az utalványozó és a kötelezettségvállaló megegyezik. Az utalványon történő kötelezettségvállalás ellentmondásos mivoltára a Magyar Államkincstár is rendre felhívja a figyelmet,¹⁶ annak ellenére, hogy a probléma gyökere éppen az ASP rendszer által, a felhasználói útmutató következetes betartásával generált utalvány felépítése.

¹⁶ Ld. pl.: Magyar Államkincstár Önkormányzati Pénzügyi Szabályszerűségi Ellenőrzési Főosztály 238/2023. számú ellenőrzési jelentése, 11. Online: https://or.njt.hu/download/1682/resources/EJR_72980925-19_mell_klet.pdf

5. Összefoglalás és következtetések

Dolgozatomban a digitális közigazgatás szabályozóit elemeztem három dimenzióban – a digitális közigazgatás fogalmi meghatározása, az alapintézmények és az operatív működés terén. A digitális közigazgatás szabályozása többszintű, az alapvető fogalmi kereteket – a tudományos szakirodalom eredményeire alapozva – jellemzően nemzetközi szervezetek definiálják, azok jogi normák szintjén viszonylag ritkán jelennek meg. A vizsgálat során ezt nem azonosítottam egyértelműen negatívumként, tekintettel arra, hogy a digitális közigazgatás a stratégiai dokumentumok és a szakirodalom alapján egyaránt tekinthető egyfajta gyűjtőfogalomnak. A jogi definiálásra leginkább azon jelenségeknél lehet szükség, amelyek eljárási relevanciával is bírnak. Ilyen különösen az elektronikus ügyintézés, amely vonatkozásában rendre megfigyelhetők normatív meghatározási kísérletek is.

A digitális közigazgatás egyes alapintézményeire vonatkozó normatív szabályok alapvetően a nemzetközi stratégiákon és akcióterveken alapulnak, amelyek általában a nemzeti stratégiai dokumentumok alapját képezik. Az Európai Unióban a legfontosabb szabályozandó kérdések tekintetében már az 1990-es években is irányelvek születtek, ám az utóbbi időben egyre gyakrabban találkozhatunk a digitalizáció valamely részterületét érintő, közvetlenül alkalmazandó rendeletekkel is. A nemzetközi és nemzeti stratégiák képezik az alapját az egyes nemzeti jogszabályoknak. A stratégiákon, akcióterveken és a jogi normákon kívül más dokumentumok is befolyásolják a digitális közigazgatási fejlesztések irányát. Tipikusan ilyen dokumentumoknak tekinthetők a nemzetközi összehasonlító rangsorok és jelentések.

Operatív szinten a jogforrási hierarchiában a törvényél alacsonyabb szintű jogforrások szerepe a meghatározó, emellett azonban a *soft law* eszközök is jelentőséggel bírhatnak. Az egyes digitális közigazgatási szakrendszerek igénybevételéről szóló szerződések vagy a szakrendszerek felhasználói útmutatói nagyban befolyásolhatják a rendszer sikeres működtetését, így – tekintettel a dolgozatban bemutatott negatív példára is – nagy hangsúlyt kell fektetni ezek magas színvonalon történő kidolgozására és kritikus alkalmazásukra.

Hivatkozások

- Alsudiar, M. A. T., & Vasista, T. G. K. (2012). Cloud Computing and Privacy Regulations: An Exploratory Study on Issues and Implications. *Advanced Computing: An International Journal*, 3(2), 159–169. <https://doi.org/10.5121/acij.2012.3216>
- Álló G., & Molnár Sz. (Szerk.). (2014). *A „hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig*. Primaware. Online: <https://mek.oszk.hu/14600/14683/14683.pdf>
- Bertelsmann Foundation. (2002). *E-Government – Connecting Efficient Administration and Responsive Democracy*. Bertelsmann’s Stiftung. Online: <https://shorturl.at/JyHch>
- Blutman L. (2008). Nemzetközi soft law: hagyjuk dolgozni Occam borotváját. *Közjogi Szemle*, 1(1), 28–37. Online: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/9811805>
- Chen, Y. C., & Dorsey, A. (2009). E-Government for Current and Future Senior Citizens. In C. G. Reddick (Szerk.), *Handbook of Research on Strategies for Local E-Government Adoption and Implementation: Comparative Studies* (pp. 306–322). IGI Global. <http://doi.org/10.4018/978-1-60566-282-4.ch016>
- Collingridge, D. (1980). *The social control of technology*. Pinter.
- Csáki Gy. B. (2006). Környezetváltozás a közigazgatásban – szemléletváltozás nélkül. *Infokommunikáció és Jog*, 3(13), 2–4. Online: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/3507347>

- Csáki Gy. B. (2010). *Az elektronikus közigazgatás tartalma és egyes gyakorlati kérdései*. HVG-Orac.
- Csáki-Hatalovics Gy. B. (2017). *Új trendek Európában az elektronikus közigazgatás területén*. *Glossa Iuridica* IV. évfolyam, 3–4, 71–103.
- Csáki-Hatalovics Gy. B. (2021). A digitális közigazgatás. *Miskolci Jogi Szemle*, 16(1. különszám), 53–61. Online: <https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/jogiszemle/issue/view/55>
- Csáki-Hatalovics Gy. B., & Czékmann Zs. (2019). Az elektronikus közigazgatás fogalma. In Czékmann Zs. (Szerk.), *Infokommunikációs jog* (pp. 15–23). Dialóg Campus. Online: <https://shorturl.at/2pGBW>
- Czékmann Zs., & Cseh G. (2014). Elektronikus Közszolgáltatások a SZEÜSZ-ök tükrében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXII, 135–145. Online: <https://shorturl.at/ydEBG>
- Géczi K. (2009). A közigazgatási büntetőjog szabályozási anomáliái, különös tekintettel a pseudo normák kérdéskörére. *Jog – Állam – Politika*, 1(2), CD melléklet, 177–188. Online: <https://dfk-online.sze.hu/images/JÁP/2009/CD%20melléklet/géczi.pdf>
- Khorow-Pour, M. (Szerk.). (2015). *Encyclopedia of Information Science and Technology*. IGI Global.
- Kovács O. (2017). Az ipar 4.0 komplexitása – I. *Közgazdasági Szemle*, 64(7–8), 823–851. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2017.7-8.823>
- Lněnička, M. (2015). E-government Development Index and its Comparison in the EU Member States. *SciPap*, 23(2), 75–87. Online: <https://editorial.upce.cz/1804-8048/23/2/761>
- Majó Z. (2006). Úton az információs társadalom felé: tudjuk-e, hová tartunk?. *Információs Társadalom*, 6(1), 30–39. <https://doi.org/10.22503/infars.VI.2006.1.4>
- Magyar Államkincstár. (2018). *Keretrendszer Felhasználói Kézikönyv*. Online: <https://shorturl.at/NGBeN>
- NMHH. (2021. november 5.). *Internetes közönségmérési adatok (2021. III. negyedév)*. Online: <https://shorturl.at/B7ywy>
- OECD. (2003). *The e-Government Imperative*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264101197-en>
- Ross, J. (2019. május 8.). *Digital vs. digitized: Why CIOs must help companies do both*. The Enterprises Project. Online: <https://shorturl.at/vW4bw>
- Tátrai M. J., & Szabó Zs. R. (2020). Digitalizáció és életminőség. *Magyar Tudomány*, 181(9), 1238–1244. <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.9.10>
- Tóth A. (2016). A technológia szabályozásának jogi kihívásai. In Tóth A. (Szerk.), *Technológia jog. Új globális technológiák jogi kihívásai* (pp. 26–36). Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Online: <https://shorturl.at/b7kJp>
- UNDESA. (2002). *Benchmarking E-government: A Global Perspective*. Online: <https://shorturl.at/BNZE8>
- Varga F. (2022). Communication of Ministries on Social Platforms. Through an examination of the Facebook activity of the Ministry of Health in four Central European countries. In M. Profiroiu (Szerk.), *Crises, Vulnerability and Resilience in Public Administration*. NISPA-cee. Online: <https://shorturl.at/glyzD>
- Veszprémi B. (2014). A tájékoztatási kötelezettség megjelenése, különös tekintettel az önkormányzati honlapok felépítésével kapcsolatos jogi elvárásokra. *Infokommunikáció és Jog*, 11(3), 111–117. Online: <https://shorturl.at/NkjOA>

- Veszprémi B. (2020). *A stratégia-alkotástól az e-hitelesítésig vezető út. Kitekintés a magyar e-közigazgatás fontosabb témaköreire* [Habilitációs tézisek]. Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.
- Veszprémi B. (2021). A stratégia-alkotástól a SZEUSZ-ökig, elméleti alapok az e-közigazgatásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 16(1. különszám), 349–358. Online: <https://shorturl.at/LIpNC>
- Z. Karvalics L. (2007). Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete. In Pintér R. (Szerk.), *Az információs társadalom - Az elmélettől a politikai gyakorlatig* (pp. 29–46). Gondolat – Új Mandátum.
- Zsom B. (2014). Az elektronikus közigazgatás és a területi kutatások kapcsolatáról. *Tér és Társadalom*, 28(3), 18–31. <https://doi.org/10.17649/TET.28.3.2598>